অধ্যায় ৩ ঃ বাস্তৱবাদ-সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ বাস্তৱবাদৰ শ্রেণীবিভাজন

৩.৪ সৰল বাস্তৱবাদ

৩.৫ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ

৩.৬ সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মাজৰ প্রভেদ

৩.৭ সামৰণি

৩.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৯ অধিক জানিবলৈ

৩.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- বাস্তৱবাদ কি সেয়া জানিব পাৰিব
- বাস্তৱবাদৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ বুজি পাব
- সৰল বাস্তৱবাদৰ সংজ্ঞা জানিব পাৰিব
- বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মাজৰ প্রভেদ বুজি পাব

৩.২ পৰিচয়

দর্শন শাস্ত্রই জ্ঞান (Knowledge) আৰু বাস্তৱ (Reality)ৰ অধ্যয়নক সামৰি লয়। দর্শন শাস্ত্রত বাস্তৱৰ বিভিন্ন বিশ্লেষণ পোৱা যায়। বাস্তৱবাদ (Realism) হ'ল এটা দার্শনিক তত্ত্ব। এই তত্ত্ব অনুসৰি আমাৰ জ্ঞানৰ বিষয় বোৰ হ'ল বাস্তৱ। এই দৃষ্টিভংগীক বিষয়নিষ্ঠবাদ (Objectivism) বুলিও কোৱা হয়। বাস্তৱবাদ হ'ল এটা অধিবিদ্যামূলক তত্ত্ব। ই বিষয় (Objectivism) নাইবা বস্তু (things)ৰ অস্তিত্ব সম্পর্কে আলোচনা কৰে। বাস্তৱবাদৰ জ্ঞানমীমাংসা ভিত্তিক বিশ্লেষণ অনুসৰি সাক্ষাৎজ্ঞান সম্পন্ন মন (Knowing mind) আৰু জ্ঞেতা (Knower)ৰ পৰা বিষয় স্বতন্ত্র। বাস্তৱবাদ অনুসৰি জ্ঞেতা আৰু জ্ঞানৰ বিষয়ৰ মাজত কেৱল বাহ্যিক সম্পর্কহে আছে। কোনো বিষয়ৰ বাস্তৱক জ্ঞেতাৰ সৈতে থকা বিষয়টোৰ সম্পর্কই প্রভাৱিত নকৰে। অর্থাৎ, বাস্তৱাদৰ

মৌলিক নীতিটো হ'ল বিষয় আৰু ইয়াৰ গুণবোৰ সাক্ষাৎজ্ঞান সম্পন্ন মনৰ পৰা স্বতন্ত্ৰ।

বস্তুৱাদৰ বৈশিষ্ট্য কেইটামান হ'ল-

- বিষয়ৰ অস্তিত্ব জ্ঞানৰ পৰা স্বতন্ত্ৰ।
- বিষয়ৰ গুণবোৰ বিষয়তেই অন্তর্নিহিত হৈ থাকে।
- জ্ঞানে কোনো এক বিষয়ক প্ৰভাৱিত নকৰে।

৩.৩ বাস্তৱবাদৰ শ্ৰেণীবিভাজন

বাস্তৱবাদ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ হ'ব পাৰে। বাস্তৱবাদৰ প্ৰধান ৰূপ দুটা হ'ল- সৰল বাস্তৱবাদ (Naive Realism) আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ (Scientific Realism) ।কাণ্ডজ্ঞান (Common Sense) দৃষ্টিভংগীৰ সমৰ্থকসকলেই সৰল বাস্তৱবাদৰ বিকাশ আৰু পোষকতা কৰিছিল। এই দৃষ্টিভংগী মতে এটা বিষয় ইয়াক যেনে দেখা যায় ঠিক তেনেকুৱাই (what it is seen to be)। আনহাতে, বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ মূলতঃ বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰ ওপৰত আধাৰিত। জন ল'কে বাস্তৱবাদৰ বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীটো আগবঢ়াইছে। এই দৃষ্টিভংগী অনুসৰি বিষয়বোৰে মন-স্বতন্ত্ৰভাৱে অস্তিত্ব বৰ্তাই ৰাখে। ই এক বাস্তৱিক জ্ঞানগত মনোভাৱ (positive epistemic attitude)।

৩.৪ সৰল বাস্তৱবাদ

সৰল বাস্তৱবাদ (Naive Realism) হ'ল বাস্তৱবাদৰ সাধাৰণ আৰু সৰলতম ৰূপ। আমাৰ উপলব্ধিত ধৰা পৰা সকলো বিষয়ৰে স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব থাকে। ই আমাৰ অনুভৱ কৰিব পৰা শক্তি নাইবা জ্ঞানৰ ওপৰত নির্ভৰশীল নহয়। এয়াই হ'ল সকলো সাধাৰণ ব্যক্তিৰ বাস্তৱবাদী দৃষ্টিভংগী। সেয়েহে ইয়াক স্বাভাৱিক বাস্তৱবাদ (Natural Realism) আৰু কাণ্ডজ্ঞানভিত্তিক বাস্তৱবাদ (Common sense Realism) বুলিও কোৱা হয়। সৰল অথবা জনপ্ৰিয় বাস্তৱবাদৰ কেন্দ্ৰীয় বিষয়বস্তুটো হ'ল বিষয়ৰ জ্ঞেতাই সকলোবোৰ গুণ আৰু বৈশিষ্ট্যৰে সৈতে কিবা কথা প্ৰত্যক্ষভাৱে জানে (The knower of the objects knows something directly with all its qualities)

ডুৱাণ্ট ড্ৰেক-এ তেওঁৰ গ্ৰন্থ 'Invitation to Philosophy' ত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে 'সৰল বাস্তৱবাদ' অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সৰল বাস্তৱবাদৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যবোৰ হ'ল-

- **বিষয় সম্পৰ্কে আমাৰ জ্ঞান নাথাকিলেও বিষয় স্বতন্ত্ৰ ৰূপত বৰ্তি থাকেঃ**
  কোনো এটা বিষয় 'জ্ঞাত হোৱা' অথবা 'উপলব্ধি কৰা'ৰ লগে লগেহে ইয়াৰ অস্তিত্ব গঢ় লৈ নুঠে। পৃথিৱীৰ সকলো বিষয়েই অবিৰত আৰু স্বতন্ত্ৰভাৱে বৰ্তি থাকে। সাক্ষাৎজ্ঞান সম্পন্ন মন অবিহনেও বিষয়বোৰৰ অস্তিত্ব থাকে। উদাহৰণ স্বৰূপে শিল এটাৰ কথা ভাবক। শিল এটাৰ স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব আছে। আমি শিলটোৰ বিষয়ে জানিবও পাৰোঁ অথবা

নাজানিবও পাৰোঁ অথবা ধাৰণা কৰিব নোৱাৰিবও পাৰোঁ। কিন্তু আমাৰ ধাৰণা উপলব্ধি অথবা জ্ঞানে কোনো ধৰণে শিলটোৰ অস্তিত্বক প্ৰভাৱিত নকৰে।

- **বিষয়ৰ নিজস্ব গুণ থাকেঃ**

  প্ৰতিটো বিষয়ৰে নিজস্ব গুণ আৰু বৈশিষ্ট্য থাকে। এই গুণবোৰ বিষয়টোত অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। ধাৰণা কৰোঁতা নাইবা জ্ঞেতাই বিষয়ত কোনো গুণ আৰোপ কৰিব নোৱোৰে উদাহৰণস্বৰূপে, কঠিনত্ব (hardness) হ'ল এটা শিলত থকা এটা গুণ। শিলটোৰ গঠন প্ৰণালীতেই এই গুণটো লুকাই থাকে। অৰ্থাৎ, বিষয় এটাৰ দৰেই বিষয়বোৰৰ গুণ তথা বৈশিষ্ট্যবোৰবোৰ স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব থাকে।

- **জ্ঞানে বিষয়ক প্ৰভাৱিত নকৰেঃ**

  কোনো এক বিষয়ৰ জ্ঞানে বিষয়টোক অথবা ইয়াৰ অস্তিত্বক কোনো ধৰণে প্ৰভাৱিত নকৰে। বিষয়ৰ নিজস্ব স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব থাকে। ওপৰৰ উদাহৰণত উল্লেখ কৰাৰ দৰে এটা শিল আৰু ইয়াৰ গুণবোৰ কোনো ধৰণে শিলটো সম্পৰ্কে ব্যক্তিয়ে আহৰণ কৰা জ্ঞনৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত নহয়।

- **বিষয়টো অবিকল সেইটোৱেই যিটো ৰূপত ই ধৰা পৰেঃ**

  কোনো এক বিষয়ৰ ৰূপ (form) আৰু প্ৰকৃতি (nature)ৰ মাজত কোনো প্ৰভেদ নাই। এটা বিষয় অবিকল সেইটোৱেই যিটো ৰূপত আমি বিষয়টো সম্পৰ্কে উপলব্ধি নাইবা ধাৰণা কৰোঁ। একেদৰে মানুহে কেতিয়াও কোনো বিষয়ৰ জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে বুলি দেখুৱাব নোৱাৰে। কোনো এটা বিষয়ৰ ধাৰণা কৰোঁতে বিষয়টো সন্দৰ্ভত আমাৰ জ্ঞান আৰু ধাৰণা/ উপলব্ধি একেই হ'ব।

- **বিষয়বোৰ ৰাজহুৱা ঃ**

  বিষয়বোৰ সদায়েই ৰাজহুৱা। সেয়েহে, কোনো বিষয়ৰ জ্ঞানো ৰাজহুৱা। ই কোনো ব্যক্তিবিশেষৰ ক্ষেত্ৰত সীমাৱদ্ধ নহয়। বিভিন্ন ব্যক্তিৰ একেটা বিষয়ৰ জ্ঞান থাকিব পাৰে। যেনে- সকলো ব্যক্তিয়ে কোনো এক বিষয়ৰ অভিজ্ঞতা লাভ আৰু বিষয়টোৰ জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে।

- **বাহিৰা বিষয়ৰ জগত ঃ**

  মানৱ মন আৰু জ্ঞানৰ বাহিৰত এখন স্বকীয় অস্তিত্বৰে বৰ্তি থকা বিষয়ৰ বাহ্যিক জগত এখন আছে।

- **বিষয়বোৰৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰি ঃ**

  বিষয়বোৰৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰি। ব্যক্তিয়ে কোনো এটা বিষয়ৰ প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিব পাৰে। জ্ঞেতা আৰু জ্ঞাত উভয়ৰে মাজত প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক থাকিব পাৰে।

  অৰ্থাৎ, সৰল বাস্তৱবাদ মতে আমাৰ ধাৰণাবোৰ বাহ্যিক জগতৰ বিষয়বোৰৰ প্ৰতিকৃতি। বিষয়বোৰৰ সকলোবোৰ গুণেই বাস্তৱ। এই গুণবোৰৰ নিজ নিজ বস্তু নিষ্ঠ অস্তিত্ব

থাকে। বিষয় এটাত অন্তর্নিহিত হৈ থকা আটাইবোৰ গুণ সমানে প্রয়োজনীয় আৰু বাস্তৱ।

৩.৫ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ

বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ (Scientific Realism) মানে হ'ল প্রধানতঃ সেইটো দৃষ্টিভংগী যিটোৱে মানি লয় যে বিজ্ঞানে বর্ণনা কৰা জগতখনেই প্রকৃত বাস্তৱ জগত। সেই দিশেৰে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ হ'ল মূলতঃ

(ক) আমাৰ সর্বোৎকৃষ্ট বৈজ্ঞানিক তত্ত্ব আৰু আর্হিৰ বিষয়বস্তু সম্পর্কে থকা বাস্তৱিক জ্ঞানগত মনোভাৱ তথা (খ) প্রকৃতার্থত ই হ'ল বিজ্ঞানৰ সম্পূর্ণ নির্ভুল বুলিও ক'ব নোৱাৰা সেই ধাৰণাটো যিটোৱে জগত খন ব্যাখ্যা কৰাৰ এক যথোচিত কার্য সম্পাদন কৰি আছে। বাস্তৱবাদৰ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ শাখাটোৰ জনক হ'ল জ'ন ল'ক। সৰল বাস্তৱবাদৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰৰ নেতিবাচক সমালোচনা কৰাৰ ফলাফল স্বৰূপে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ ধাৰণাটো বিকশিত হৈছিল। বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে মানৱ মনৰ পৰা স্বতন্ত্র এক বাহ্যিক জনগতৰ অস্তিত্বত বিশ্বাস কৱে। ল'কে নিজৰ বিশ্লেষণত বাহ্যিক জগতৰ অভিজ্ঞতাবোৰৰ একোটা বৈজ্ঞানিক বর্ণনা আগবঢ়োৱাৰ প্রয়াস কৰিছিল। ল'ক আছিল এগৰাকী অভিজ্ঞতাবাদী দার্শনিক। 'An Essay Concerning Human Understanding' নামৰ গ্রন্থখনত তেওঁ জ্ঞানৰ প্রকৃতি বর্ণনা কৰিছে। ল'কৰ মতে যথাযথ জ্ঞান (knowledge proper)ৰ প্রকৃতি নিশ্চিত (certain), নির্দেশনামূলক (instructive) আৰু বাস্তৱ (real)। তেওঁ বিষয়ৰ স্বতন্দ্র জগত এখন আছে বুলি বিশ্বাস কৰিছিল। এগৰাকী অভিজ্ঞতাবাদী দার্শনিক ৰূপে ল'কে এই কথাও বিশ্বাস কৰিছিল যে আমাৰ প্রজ্ঞা (intellect)ত এনে কোনো কথা থাকিব নোৱাৱে যিটো ইতিপূর্ৱে আমাৰ ইন্দ্রিয়বোধত উপস্থিত নাই। অর্থাৎ, তেওঁ অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত জ্ঞানৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছিল।

বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ প্রধান বৈশিষ্ট্যবোৰ হ'ল-

- **বিষয়বোৰ জ্ঞানৰ পৰা স্বাধীন ঃ**
  বাস্তৱবাদৰ এটা ৰূপ হিচাপে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে এই কথা বিশ্বাস কৱে যে বিষয়বোৰৰ জ্ঞানৰ পৰা বিষয় একোটা স্বাধীন। বিষয়বোৰৰ স্বতন্ত্র অস্তিত্ব আছে।
- **বিষয়বোৰৰ প্রত্যক্ষ জ্ঞান আহৰণ কৰিব পৰা নাযায় ঃ**
  মানুহে কোনো এক বিষয়ৰ কথা ইয়াৰ গুণবোৰৰ সহায়ত জানিব পাৱে। ইয়াৰ বহল ব্যাখ্যা আগবঢ়াই ল'কে মুখ্য আৰু গৌণ গুণৰ ধাৰণা দুটাৰ প্রচলন ঘটাইছিল। ল'কৰ মতে জ্ঞান আহৰণ এক পৱোক্ষ প্রক্রিয়া।
- **বিষয়ৰ মখ্যু আৰু গৌণ গুণবোৰৰ মাজত পার্থক্য আছে ঃ**
  জ'ন ল'কে বিষয়ৰ মুখ্য আৰু গৌণ গুণবোৰৰ মাজত থকা পার্থক্য কিছুমানলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাছিল। মুখ্য গুণবোৰ জ্ঞানৰ সকলো ধৰণৰ প্রভাৱৰ পৰা মুক্ত। কাৰণ, এই গুণবোৰ বিষয়টোত অন্তর্নিহিত হৈ থাকে। মুখ্য গুণৰ উদাহৰণ কেইটামান হ'ল আকাৰ, আকৃতি,

দৈর্ঘ্য, ঘনত্ব, সংখ্যা, গতিশীলতা ইত্যাদি। এইবোৰ কোনো বিষয়ৰ অন্তর্নিহিত গুণ বাবে এইবোৰক মুখ্য গুণ বোলা হয়। যিবোৰ গুণ বিষয়টোত অন্তর্নিহিত হৈ নাথাকে সেইবোৰক গৌণ গুণ বোলে। যেনে- ৰং, স্বাদ, গোন্ধ, উষ্ণতা আদি। এই গুণবোৰৰ অভিজ্ঞতা বিভিন্ন ব্যক্তিৰ বাবে ভিন ভিন হ'ব পাৰে নাইবা ভিন ভিন সময়ত একেজন ব্যক্তিয়ে এই গুণবোৰৰ ভিন্ন অভিজ্ঞতা লাভ কৰিব পাৰে।

- **বিষয়ৰ মুখ্য গুণবোৰ জ্ঞেতাৰ ওপৰত নির্ভৰশীল নহয়ঃ**
  মুখ্য গুণবোৰ কোনো বিষয়ত অন্তর্নিহিত হৈ থাকে বাবে জ্ঞানি এই গুণবোৰক প্রভাৱিত কৰিব নোৱাৰে। মুখ্য গুণবোৰ বস্তুনিষ্ঠ আৰু সাধাৰণ প্রকৃতিৰ। মানৱ মনে মুখ্য ধাৰণাবোৰক প্রভাৱিত কৰিব নোৱাৰে। কাৰণ, এই ধাৰণাবোৰ হ'ল কোনো বিষয় এটাৰ মুখ্য গুণবোৰৰ প্রতিকৃতি। কিন্তু, গৌণ ধাৰণাবোৰ গৌণ গুণবোৰৰ প্রতিকৃতি আৰু এইবোৰক জ্ঞানে প্রভাৱিত কৰিব পাৰে।
- **কোনো বিষয়ৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা মুখ্য ধাৰণাবোৰ ৰাজহুৱা ঃ**
  কোনো বিষয়ৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা মুখ্য ধাৰণাবোৰ ৰাজহুৱা প্রকৃতিৰ। বাস্তৱবাদৰ মৌলিক চর্ত অনুসৰি বিষয়বস্তুবোৰে অস্তিত্ব বর্তাই ৰাখিবলৈ জ্ঞানৰ ওপৰত নির্ভৰ নকৰে। মুখ্য আৰু গৌণ গুণবোৰৰ মাজৰ প্রভেদ বিচাৰি উলিয়াই বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে যুক্তি দর্শায় যে বিষয়, মুখ্য গুণ আৰু মুখ্য বিষয়বোৰৰ প্রকৃতি ৰাজহুৱা অথবা বস্তুনিষ্ঠ। এইবোৰৰ ব্যক্তিভেদে কোনো সাল-সলনি নহয়।

  মুখ্য আৰু গৌণ গুণবোৰৰ মাজৰ প্রভেদবোৰ দেখুৱাই ল'কে বাহ্যিক জগতখনৰ প্রকৃতিৰ এক বিজ্ঞানসন্মত ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱাৰ প্রয়াস কৰিছিল। সেয়েহে তেওঁৰ জ্ঞান সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগীক প্রতিনিধিত্ববাদ (Representationalism) বুলিও কোৱা হয়।

৩.৬ সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মাজৰ প্রভেদ

সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ হ'ল বাস্তৱবাদৰ দুটা প্রকাৰ। দুয়োটাই বাস্তৱবাদ সম্পর্কে নিজস্ব ভাষ্য আগবঢ়ায়। দুয়ো প্রকাৰৰ বাস্তৱবাদতে ব্যৱহাৰিক মনোভাৱ দেখিবলৈ পোৱা যায়। তথাপিও দুয়োবিধ বাস্তৱবাদৰ মাজত কেতবোৰ প্রভেদ আছে। তলত প্রভেদবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল-

- সৰল বাস্তৱবাদ মতে বিষয়ৰ জ্ঞান অবিহনেও বিষয়ৰ অস্তিত্ব থাকে। বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদেও এই কথা মানি লয় যে বিষয়বোৰ জ্ঞানৰ পৰা স্বতন্ত্র। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে এই কথাও কয় যে বিষয়ৰ অধিবিদ্যামূলক পূর্বানুমান মনৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।
- সৰল বাস্তৱবাদৰ মতে বিষয়ৰ গুণবোৰ বিষয়টোতেই লুকাই থাকে। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ অনুসৰি মনে বিষয় এটাৰ গৌণ গুণবোৰ বিষয়টোত আৰোপ কৰে।
- সৰল বাস্তৱবাদ অনুসৰি জ্ঞানে বিষয়ক প্রভাৱিত নকৰে। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ অনুসৰি কিছুমান ক্ষেত্রত ধাৰণাই বিষয়ক প্রভাৱিত কৰিব পাৰে।

- সৰল বাস্তৱবাদ মতে বিষয় এটা যেনেদৰে প্ৰকট হয় অবিকল তেনেকুৱাই। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ অনুসৰি প্ৰকৃত বিষয় আৰু বিষয়টো সম্পৰ্কে কৰা ধাৰণাৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে। ধাৰণা প্ৰকৃত বিষয়টোৰ কেৱল এটা ভাৱমূৰ্তি (image) হে।
- সৰল বাস্তৱবাদ মতে জ্ঞান প্ৰত্যক্ষ। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ অনুসৰি জ্ঞান পৰোক্ষ।
- সৰল বাস্তৱবাদ মতে বিষয়বোৰক প্ৰত্যক্ষভাৱে জানিব পাৰি। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ অনুসৰি কোনো বিষয়ৰ জ্ঞান আহৰণ কৰা প্ৰক্ৰিয়াটো হ'ল সৰল ধাৰণাৰ সহায়ত লাভ কৰা এক জটিল ৰূপ।
- সৰল বাস্তৱবাদ অনুসৰি বিষয়বস্তুবোৰ ৰাজহুৱা। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে কেৱল মুখ্য ধাৰণাবোৰহে ৰাজহুৱা বুলি মত পোষণ কৰে। গৌণ ধাৰণাৰ ক্ষেত্ৰত বিষয়বোৰ ৰাজহুৱা নহয়। কাৰণ, এই ধাৰণাবোৰ একেটা বিষয়ৰ ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিভেদে ভিন ভিন হ'ব পাৰে।

৩.৭ সামৰণি

বাস্তৱবাদৰ মৌলিক নীতিটো হ'ল জ্ঞানৰ বিষয়বোৰ সাক্ষাৎজ্ঞান সম্পন্ন মন (knowing mind)ৰ পৰা স্বতন্ত্ৰ। কিন্তু, জ্ঞেতাৰ মনত বিষয় একোটাৰ সম্পূৰ্ণ অথবা আংশিক স্বতন্ত্ৰ উপস্থিতিৰ ভিত্তিত বাস্তৱবাদক বিভিন্ন প্ৰকাৰত ভগোৱা হৈছে। সৰল অথবা জনপ্ৰিয় বাস্তৱবাদ হ'ল বাস্তৱবাদৰ সৰলতম ৰূপ। ইয়াক স্বাভাৱিক বাস্তববাদ বুলিও কোৱা হয়। ই বাহ্যিক জগতখনৰ কাণ্ডজ্ঞান ভিত্তিক দৃষ্টিভংগীৰ পোষকতা কৰে। সৰল বাস্তৱবাদৰ বাবে বিষয়ৰ প্ৰকৃতি হ'ল আমি যিদৰে উপলব্ধি কৰোঁ ঠিক তেনেকুৱাই। আনহাতে, জ'ল ল'কৰ অভিজ্ঞতালব্ধ ব্যাখ্যাই বাস্তৱবাদৰ বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীটো প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। এই দৃষ্টিভংগী অনুসৰি বিষয়ৰ এখন বাস্তৱ জগত আছে। কিন্তু সৰল বাস্তৱবাদীসকলৰ দৃষ্টিভংগীৰ বিৰোধিতা কৰি বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে কয় যে বিষয়বোৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে জানিব পৰা নাযায়। বিষয় এটাৰ অন্তৰ্নিহিত গুণবোৰৰ দ্বাৰাহে বিষয়টোক জনা যায়। সকলো বিষয়ৰে নিজস্ব গুণ থাকে। বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ সৈতে জড়িত চিন্তাবিদসকলে বিষয়ৰ গুণবোৰক দুটা ভাগত ভগাইছে। ভাগ দুটা হ'ল- মুখ্য আৰু গৌণ গুণ। মুখ্য গুণবোৰ মনৰ অপৰিৱৰ্তনশীল আৰু বস্তুনিষ্ঠ উপাদান। আনহাতে, গৌণ গুণবোৰ পৰিৱৰ্তনশীল আৰু ব্যক্তিনিষ্ঠ। সৰল বাস্তৱবাদৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰৰ শুধৰণি কৰিবলৈ যাওঁতে ল'কে বাস্তৱবাদৰ এটা নতুন ৰূপ বিকশাই তুলিছিল। এই ৰূপটোকেই বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ নাইবা প্ৰতিনিধিত্ববাদ বোলা হয়। পৰৱৰ্তী সময়ত বহুতো চিন্তাবিদে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰো সমালোচনা কৰিছিল যদিও জ্ঞান মীমাংসা দৰ্শনৰ ইতিহাসত ইয়াৰ ভূমিকা যথেষ্ট তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ বাস্তৱবাদ কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ বাস্তৱবাদৰ প্রকাৰ দুটা কি কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ সৰৱল বাস্তৱবাদৰ দৃষ্টিভংগীটো কেনেকুৱা?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ সৰল বাস্তৱবাদ সমর্থনকাৰী চিন্তাবিদসকলে বিষয়ৰ প্রস্থিতি (status) কেনেদৰে বর্ণনা কৰিছে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ 'সৰল বাস্তৱবাদ' বোলা অভিধাটো কোনে পোণপ্রথমবাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ 'সৰল বাস্তৱবাদক প্রতিনিধিত্ববাদ বুলিও জনা যায়'- শুদ্ধনে অশুদ্ধ?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ জনক কোন?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে বিষয়ৰ প্রস্থিতি কেনেদৰে বর্ণনা কৰে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ 'বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মতে বিষয়বোৰৰ প্রত্যক্ষ জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰি'- শুদ্ধনে অশুদ্ধ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ ল'কৰ মতে বিষয়ৰ মুখ্য গুণ কোনবোৰ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১১ ঃ ল'কৰ মতে বিষয়ৰ গৌণ গুণ মানে কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১২ ঃ ল'কে বৰ্ণনা কৰা মতে মুখ্য গুণবোৰৰ প্ৰকৃতি বিষয়নিষ্ঠ নে ব্যক্তিনিষ্ঠ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৩ ঃ ল'কে বৰ্ণনা কৰা মতে গৌণ গুণবোৰৰ প্ৰকৃতি বিষয়নিষ্ঠ নে ব্যক্তিনিষ্ঠ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৪ ঃ মুখ্য গুণবোৰ কিয় বস্তুনিষ্ঠ প্ৰকৃতিৰ হয়?

.....

.....

৩.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- দৰ্শন শাস্ত্ৰই জ্ঞান আৰু বাস্তুৱৰ অধ্যয়নক সামৰি লয়।
- বাস্তৱবাদ হ'ল এটা দাৰ্শনিক তত্ত্ব। এই তত্ত্ব অনুসৰি আমাৰ জ্ঞানৰ বিষয়বোৰ হ'ল বাস্তৱ।
- বাস্তৱবাদ হ'ল এটা অধিবিদ্যামূলক তত্ত্ব। ই বিষয় নাইবা বস্তুৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে আলোচনা কৰে।
- বাস্তৱবাদৰ জ্ঞান মীমাংসা ভিত্তিক বিশ্লেষণ অনুসৰি সাক্ষাৎজ্ঞানসম্পন্ন মন আৰু জ্ঞেতাৰ পৰা বিষয় স্বতন্ত্ৰ।
- বাস্তৱবাদৰ প্ৰধান ৰূপ দুটা হ'ল- সৰল বাস্তৱবাদ আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ।
- সৰল বাস্তৱবাদ হ'ল বাস্তৱবাদৰ সাধাৰণ আৰু সৰলতম ৰূপ। এই ৰূপ অনুসৰি আমাৰ উপলব্ধিত ধৰা পৰা সকলো বিষয়ৰে স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব থাকে।
- ডুৰাণ্ট ড্ৰেক-এ তেওঁৰ গ্ৰন্থ 'Invitation to Philosophy' ত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে 'সৰল বাস্তৱবাদ' অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল।
- সৰল বাস্তৱবাদ মতে সকলো বিষয়েই স্বতন্ত্ৰভাৱে বৰ্তি থাকে আৰু কোনো এক বিষয়ৰ

জ্ঞানে বিষয়টোক নাইবা ইয়াৰ অস্তিত্বক কোনোধৰণে প্ৰভাৱিত নকৰে।

- অভিজ্ঞাতাবাদী দাৰ্শনিক জ'ন ল'কে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ দৃষ্টিভংগীটো প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল।
- জ'ন ল'কে তেওঁৰ গ্ৰন্থ 'An Essay Concerning Human Understanding' ত জ্ঞানৰ প্ৰকৃতি বৰ্ণনা কৰি কৈছে যে যথাযথ জ্ঞানৰ প্ৰকৃতি নিশ্চিত, নিৰ্দেশনামূলক আৰু বাস্তৱ।
- বাস্তৱবাদৰ এটা ৰূপ হিচাপে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে এই কথা বিশ্বাস কৰে যে বিষয়বোৰৰ জ্ঞানৰ পৰা বিষয় একোটা স্বাধীন। বিষয়বোৰৰ স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব আছে।
- ল'কৰ মতে মানুহে কোনো বিষয়ৰ গুণবোৰৰ জৰিয়তে বিষয়টোৰ জ্ঞান লাভ কৰে।
- ল'কে বিষয়ৰ মুখ্য আৰু গৌণ গুণৰ ধাৰণা দুটা প্ৰচলিত কৰিছিল।
- ল'কে জ্ঞানক এক পৰোক্ষ প্ৰক্ৰিয়া বুলি বৰ্ণনা কৰিছিল।
- বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ মতে বিষয়ৰ মুখ্য গুণবোৰ বস্তুনিষ্ঠ আৰু গৌণ গুণবোৰ ব্যক্তিনিষ্ঠ।
- ল'কৰ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদক প্ৰতিনিধিত্ববাদ বুলিও জনা যায়।
- বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ অনুসৰি কোনো বিষয়ৰ জ্ঞান আহৰণ কৰা প্ৰক্ৰিয়াটো হ'ল সৰল ধাৰণাৰ সহায়ত লাভ কৰা এক জটিল ৰূপ।

৩.৯ অধিক জানিবলৈ

1) Masih, Y. (1993). *A Critical History of Western Philosophy.* Motilal Banarsidass

2) Sharma,R.M (2010). Western and Indian Metaphysics and Epistemology. Surjeet Publication.

3) Sinha, J. N.(2014). *Introduction to Philosophy.* New Central Book Agency (P)Ltd.

৩.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ বাস্তৱবাদ হ'ল এটা দাৰ্শনিক তত্ত্ব। এই তত্ত্ব অনুসৰি আমাৰ জ্ঞানৰ বিষয়বোৰ হ'ল বাস্তৱ।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ বাস্তৱবাদৰ প্ৰধান ৰূপ দুটা হ'ল- সৰল বাস্তৱবাদ আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ সৰল বাস্তৱবাদৰ দৃষ্টিভংগীটো ব্যৱহাৰিক বাস্তৱিক । এই দৃষ্টিভংগী মতে

এটা বিষয় ইয়াক যেনে দেখা যায় ঠিকতেনেকুৱাই।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ সৰল বাস্তৱবাদ মতে সকলো বিষয়েই স্বতন্ত্ৰভাৱে বৰ্তি থাকে আৰু কোনো এক বিষয়ৰ জ্ঞানে বিষয়টোক নাইবা ইয়াৰ অস্তিত্বক কোনোধৰণে প্ৰভাৱিত নকৰে।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ডুৰাণ্ট ড্ৰেক-এ তেওঁৰ গ্ৰন্থ 'Invitation to Philosophy' ত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে 'সৰল বাস্তৱবাদ' অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ অশুদ্ধ. সৰল বাস্তৱবাদক স্বাভাৱিক বাস্তৱবাদ অথবা কাণ্ডজ্ঞান দৃষ্টিভংগী বুলি জনা যায়।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ অভিজ্ঞাতাবাদী দাৰ্শনিক জ'ন ল'কে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ দৃষ্টিভংগীটো প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ বাস্তৱবাদৰ এটা ৰূপ হিচাপে বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদে এই কথা বিশ্বাস কৰে যে বিষয়বোৰৰ জ্ঞানৰ পৰা বিষয় একোটা স্বাধীন। বিষয়বোৰৰ স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব আছে।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ অশুদ্ধ। বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ মতে বিষয়বোৰ প্ৰত্যক্ষ ৰূপত জানিব নোৱাৰি।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ জ'ন ল'কে বিষয়ৰ মুখ্য আৰু গৌণ গুণবোৰৰ মাজত থকা পাৰ্থক্য কিছুমানলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাছিল। মুখ্য গুণবোৰ জ্ঞানৰ সকলো ধৰণৰ প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত। কাৰণ, এই গুণবোৰ বিষয়টোত অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। মুখ্য গুণৰ উদাহৰণ কেইটামান হ'ল আকাৰ, আকৃতি, দৈৰ্ঘ্য, ঘনত্ব, সংখ্যা, গতিশীলতা ইত্যাদি।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ যিবোৰ গুণ বিষয়টোত অন্তৰ্নিহিত হৈ নাথাকে সেইবোৰক গৌণ গুণ বোলে। যেনে- ৰং, স্বাদ, গোন্ধ, উষ্ণতা আদি। এই গুণবোৰৰ অভিজ্ঞতা বিভিন্ন ব্যক্তিৰ বাবে ভিন ভিন হ'ব পাৰে নাইবা ভিন ভিন সময়ত একেজন ব্যক্তিয়ে এই গুণবোৰৰ ভিন্ন অভিজ্ঞতা লাভ কৰিব পাৰে।

১২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ল'কৰ মতে মুখ্য গুণবোৰ বস্তুনিষ্ঠ।

১৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ল'কৰ মতে গৌণ গুণবোৰৰ প্ৰকৃতি ব্যক্তিনিষ্ঠ।

১৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ মুখ্য গুণবোৰ বস্তুনিষ্ঠ। কাৰণ, এই গুণবোৰ বিষয়তেই অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে আৰু জ্ঞানে এইবোৰক কোনো ধৰণে প্ৰভাৱিত কৰিব নোৱাৰে।

৩.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) অতি চুটি প্ৰশ্ন-

প্ৰশ্ন ১ঃ বাস্তৱবাদ কি

প্ৰশ্ন ২ঃ বাস্তৱবাদ কেইপ্ৰকাৰৰ আৰু কি কি?

প্ৰশ্ন ৩ঃ সৰল বাস্তৱবাদ মানে কি?

প্ৰশ্ন ৪ঃ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ মানে কি?

প্ৰশ্ন ৫ঃ মুখ্য গুণৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৬ঃ গৌণ গুণৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৭ঃ বাস্তৱবাদত বাহ্যিক জগতৰ বিষয়বোৰৰ প্ৰস্থিতি কি?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (প্ৰায় ১০০-১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)-

প্ৰশ্ন ১ঃ বাস্তৱবাদৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ চমুকৈ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ সৰল বাস্তৱবাদ সম্পৰ্কে এটি চমুটোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ ল'কৰ প্ৰতিনিধিত্ববাদৰ ধাৰণাটো চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ঃ মুখ্য আৰু গৌণ গুণৰ মাজত কি প্ৰভেদ আছে?

প্ৰশ্ন ৫ঃ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ সম্পৰ্কে চমুকৈ বৰ্ণনা কৰক।

(গ)ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (প্ৰায় ৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)-

প্ৰশ্নঃ ১ বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ কি? বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্নঃ ২ সৰল বাস্তৱবাদ কি? সৰল বাস্তৱবাদৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্নঃ ৩ বিষয়ৰ মুখ্য আৰু গৌণ গুণবোৰৰ প্ৰভেদ ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্নঃ ৪ সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মাজৰ প্ৰভেদবোৰ বিচাৰি উলিয়াওক।

****